

**İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye
(1924)**

**Derleyen
ALİ SATAN**

Çeviri: Nilgün Engin

Tarihçi
KİTAPÇI

Tarihçi Kitabevi Yayınları : 37
Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakođlu

Editör: Necip Azakođlu
Sayfa tasarım : Nevin Azakođlu
Kapak tasarım: Tarkan Tođo

Birinci baskı: Nisan 2013
Boyutlar: 13.5 x 21 cm
Sayfa sayısı: 168

Baskı ve Cilt:
Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Őti.
DavutpaŐa Cad. 123 Kat 1
Topkapı / ZEYTİNBURNU - İSTANBUL
+90 (212) 482 99 10
Sertifika no: 16053

ISBN: 978-605-4534-21-0

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir. Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir Şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104/A Moda / KADIKÖY-İSTANBUL
Tel: 0 216 418 68 86
GSM: 0 530 370 74 11
E- posta: info@tarihcikitabevi.com

İÇİNDEKİLER

1924 YILI RAPORUNU SUNARKEN	9
TÜRKİYE YILLIK RAPOR, 1924	17
I. İÇ İLİŞKİLER	19
II. DIŞ İLİŞKİLER	47
III. LOZAN ANTLAŞMASI UYGULAMASI	71
IV. BİRLEŞİK KRALLIĞIN ÇIKARLARI	75
V. DENİZ KUVVETLERİ	83
VI. ORDU	87
VII. HAVACILIK	97
VIII. EKONOMİK, FİNANSAL VE SOSYAL İLİŞKİLER	101
DİZİN	123

Doç. Dr. Ali Satan- Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. 1990 yılında aynı Üniversite'nin Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimi tamamladı. İki yıl boyunca İngiltere'de kütüphane ve arşiv çalışmalarında bulundu. 1994'te "*Türk İnkılâbının İngiltere Basınına Yansımaları*" konulu yüksek lisans tezini verdi. Aynı Enstitü'de doktorasına başladı ve 2001 yılında "*Halifeliğin Kaldırılışı*" teziyle doktor unvanını kazandı.

Cumhuriyet tarihiyle ilgili bilimsel çalışmalarını ve yayınlarını sürdüren Doç. Dr. Ali Satan'ın **eserleri** şunlardır;

Halifeliğin Kaldırılması, Gökkuşbu Yayınları, 2008

Son Halife Abdülmecid Efendi, Doğan 2008, Ufuk Kitap 2011

İstanbul'un Son Yüzyılı, Kültür A.Ş., 2012

Tanıkların Diliyle Kıbrıs Olayları (1955-1983) (Erdoğan Şentürk ile), Tarihçi Kitabevi, 2012

Derlediği Kitaplar;

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1920, Tarihçi Kitabevi, 2010

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1921, Tarihçi Kitabevi, 2011

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1922, Tarihçi Kitabevi, 2011

İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye 1923, Tarihçi Kitabevi, 2012

Millî Tarihin İnşası (Ahmet Şimşek ile), Tarihçi Kitabevi, 2011

Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri (Necdet Öztürk ile), IQ Yayınları, 2006

Belgeseller:

I. Dünya Savaşındaki Türk Esirlerin anlatıldığı, *Bekle Beni Vatan* (II Bölüm Skytürk-Star TV)

Dünden Yarına Kıbrıs (VII Bölüm-TRT 2, 2008)

Geleneksel Sanatların 10 usta sanatçısının anlatıldığı *İstanbul'un Ustaları* (İstanbul 2010 Ajansı)

Tarih Programı:

Tarih Dergisi (Zekeriya Kurşun ve Ahmet Kavas ile) (TRT 2'de 30 Bölüm 2010-2011)

Eski Sorulara Yeni Cevaplar (TRT İstanbul Radyosu 2010-11) (100 program)

Siyasi Portreler (TRT İstanbul Radyosu 2009) (50 program)

1924 Yılı Raporu'nu Sunarken

İngiliz diplomatlarının hazırladığı Türkiye Yıllık Raporları serisinin beşinci kitabı olarak 1924 Türkiye Raporu'nu kamuoyuna sunuyoruz. Ülkemizde tarihin daha fazla konuşulduğu şu günlerde tarih meraklılarına Cumhuriyet tarihimizin çok önemli dönüşüm yılı olan 1924 hakkında birinci el bir kaynağı kazandırmaktan mutluyuz.

Rapor Londra'da bulunan İngiltere Devlet Arşivi/Public Record Office'de bulunan İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgeleri arasında (FO 371/E 3338/3338/44) numarası ile yer almakta olup araştırmacılara açıktır. Rapor, 1 Haziran 1925 tarihinde İstanbul'daki İngiltere Komiseri R. C. Lindsay tarafından Londra'da Dışişleri Bakanı Sir Austen Chamberlain'e gönderilmiştir. Orjinali 44 sayfadır. Türkiye hakkında kapsamlı son rapor olduğunu söyleyebiliriz. Bu seneden sonraki yıllık raporlar daha kısa tutulmuştur. Türkiye'nin siyasi, iktisadi, dış politikası hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Ancak bu raporun üzerinde daha çok durduğu konunun ordu olduğunu söyleyebiliriz. 1924 yılında henüz Musul Meselesi halledilmemiş olması

sebebiyle Türk ordusunun imkanları, kabiliyeti ve teçhizatının İngiliz diplomatlarca yakinen incelenmiş olduğu anlaşılıyor. Yine İngiliz diplomatların dikkatle takip ettiği konu Lozan Antlaşması'nın uygulanmasına dair yaşanan sorunlardır. Bu konular da ayrıntılı bir şekilde Londra'ya bildirilmiştir.

Ülkemizde 1924 yılının en önemli olayı şüphesiz Halifeliğin kaldırılmasıdır. İngiliz diplomatların Ankara'nın bu önemli kararını tarafsız bir gözle yakından takip edip rapor ettikleri görülmektedir.

Rapor; Halifeliğin kaldırılmasını "laik zafer" olarak nitelemektedir. Laik düşüncede olanların bu makamın Türkiye için hiçbir hayrı olduğuna inanmadığına dikkati çeken 1924 Türkiye Yıllık Raporu, geçmişte bu makamın Müslüman devletler ve milletler üzerinde Osmanlı hegemonyasını, liderliğini sürdürmek hususunda katkısı olduğunu belirtiyor. Türkiye'nin kendisinin söküp attığı bu makamı başka Müslüman devlet ya da kişilerin kullanmasını da istemediğini, bu tür teşebbüsleri durup seyretebileceğini ileri sürüyor.

Rapor, Ankara'da TBMM'de Halifeliğin kaldırılmasına ve Osmanlı Hanedanı'nın sürgüne gönderilmesine tezahürat ve alkışlar eşliğinde evet diyen kaç milletvekilinin vicdanının derinlerinde bu uygulamayı gerçekten onaylayıp onaylamadığının hiçbir zaman bilinmeyeceğini de yazıyor.

Lozan Antlaşması'nda çözümlenemeyen ve 6 Ekim 1923'ten itibaren, yani işgal kuvvetlerinin Türkiye'yi terk

etmeleriyle beraber başlayan Musul Meselesi'nin çözüm süreci hakkında da raporda bilgi verilmektedir. Özellikle bu müzakereler sırasında başlayan Nasturi ayaklanması-na yönelik Türk ordusunun müdahalesi ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Irak sınırı henüz çizilmediği ve Musul'a yönelik Türkiye'nin taleplerinin hâlâ masada olduğu bir dönem olmasının etkisiyle olsa gerek, rapor Londra'ya Türk ordusunun kara, deniz ve hava kuvvetleri hakkında kapsamlı bilgiler vermektedir.

“1924 Yılı Türkiye Raporu”nda yer alan ve İngiltere'nin Türkiye'ye stratejik bakışını gösteren bazı dikkat çekici tespitler vermek istiyoruz;

“30...Rusya'dan olası saldırgan bir tavra Türkiye'nin karşı koyabilmesi için sırtını dayayabileceği doğal ve en cazip destek Büyük Britanya'dan gelecektir. Bu durumda Türk Hükümeti, Majesteleri'nin Hükümeti'ne böylesine beklenmeyen bir olayda kullanılacak yararlı bir kaynak olarak bakmaktadır ve iki ülke arasındaki farklılıkları bu kaynağın tükenmesine yol açacak biçimde zorlamaktan kaçınacaktır.

31. Milletler Cemiyeti'nin ilk meseleye iki tarafça da kabul edilebilir bir çözüm yolu bulabilmesi akla uygun geliyor; ikincisi ise ekonomik mecburiyetlerin yaman baskısıyla çözülebilir. Ancak bu iki şart yerine gelmedikçe ya da Türkiye kendisini kuzeyden gelen ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya bulmadıkça içinde bulunulan nazik koşulları sürdürebilmek için fazlaca sabra ihtiyaç bulunmakta.

43. ...Türk Hükümeti'nin İngiltere ile savaş riskini göze almaya hiç niyeti olmadığı her hususta gayet aşikârken...

Donanma İngiliz Hayranı

90. İngiliz bakış açısından deniz kuvvetlerinin zayıflaması üzüntü konusu olacaktır, çünkü donanma Türkiye'deki geleneksel İngiliz hayranı hissiyatın önemli bir müstahkem mevkiidir.

İsyana 10 milyon Lira harcandı

1924 yılında ekim yapılan sahalara 1923 yılında yapılan sahalara %30 oranında geçmiştir. 1924 mahsulü 1923 mahsulünü %100'e varan bir oranla aşmıştır.

174. ...doğu vilayetlerindeki isyanlar nedeniyle 10 milyon Türk lirasını bulan olağandışı bir askerî harcama yapıldı.

40 milyon lira tedavülden kayboldu

177. Basılmış olan Türk lirası toplamı 159 milyon TL; ancak savaşın son sürecindeki toplu yıkım, Anadolu'daki seferberliğin seyri ve İzmir'deki yangın nedeniyle tedavülden dolaşan para muhtemelen bunun hayli altında. Bazı yetkililer tarafından piyasada olduğu tahmin edilen en fazla 120 milyon Türk lirasının ticarî talebi karşılamaktan pek uzak olduğuna dair şikâyetler mevcut.

Sizleri, hem Türk hem İslam hem Cumhuriyet tarihimiz için dönüm noktası teşkil eden 1924 yılında yaşananları İngiltere'nin Türkiye Yıllık Raporu'na yansımış hali ile baş başa bırakıyoruz. 89 yıl önce gayet siyasi amaçlarla kaleme alınmış bu raporların bildiklerimizi değiştirmese bile zenginleştirdiği muhakkak... Raporun çevirisini ya-

pan Sayın Nilgün Engin'e, çevirileri kontrol eden Sayın Necip Azakođlu'na ve kitabı yayına hazırlayan Sayın Nevin Azakođlu'na teŖekkürlerimi sunuyorum.

Tarihi daha iyi anlamamıza katkısı olması dileği ile herkese iyi okumalar...

Ali Satan

DİZİN

18. Alay 95
1909 Yılına Ait Belediye Kre-
dileri 80
ABD 66, 120, 122
Abdölmecit 26, 36
Adnan Bey 22
Ağa Han 19
Alamun 94
Albay Hughes 74
Albay Muzaffer Bey 97, 98, 99
Albay Paulis 56
Almanya 65, 66, 67, 84, 120,
122
Alwyn Parker 78
Amadia 54, 94
Amele Birlięi 112, 114
Amerika 66
Amerikan Elçilięi 66
Amiral Bristol 66
Anadolu Demiryolu 78, 108
Anayasa 20, 22, 28, 29, 30
Ankara-Sivas Hattı 107
Antakya 60
Ardahan 47
Ashita 94
Aşağı Hakkâri 54
Aşar Vergisi 30, 40, 105, 115
Avrupa 23, 26, 37, 44, 93, 97,
98, 99, 114, 122
Bahriye Vekaleti 38, 83, 84
Balkan 48
Batı Trakya 62
Belgrad 68
Bilad eş-Şâm 49
Boğazlar 58, 65, 71
Boğazlar Antlaşması 65
Boğazlar Askerden
Arındırılmış Bölge
Komisyonu 71
Borç Divanı 72
Borel 72
Bratianu 69
Brüksel 55, 62
Bulgar 68, 71, 93
Bulgaristan 67, 71
Bulgar Ortodoks Kiliseleri 68
Bursa Başpiskoposu 63
Bükreş 66
Büyük Britanya 11, 31, 47, 49,
50, 54
Büyük Britanya ile Musul sınırı
47

Cahid Bey 19	Feyzi Bey 50
Cemiyet Komisyonu 56	Filality 68
Cenevre 53	Fransa 31, 57, 58, 71, 98, 114, 120, 122
Challek 94	Fransız Frangı 58, 80
Constantine 63	Fransız Yüksek Komiseri 60
Credit National 109	Galatasaray 41
Cumhuriyet 7, 9, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 35, 41, 97	Gaziemir 99
Damat Ferid Kabinesi 31	Gelibolu'daki Mezarlıklar Komisyonu 74
Dawkins 75	General Mougin 58
Deniz Nakliyat Odası 103	Geramus 94
Des Closieres 58	Goeben 64, 83
Devlet İlahiyat Fakültesi 41	Goyan 95
Dolci 59	Gümrük İdaresi 103
Dolmabahçe 22, 36	Gürcistan 64
Dorawa 94	Hakkâri 51, 52, 53, 54, 57, 91, 94
Dumlupınar 32	Hakkâri Valisi 53
Düyun-ı Umumiye 30, 40, 58	Halife 7, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 36, 42, 48
Eastern Telegraph Şirketi 57, 75, 111	Halifelik Makamı 23, 26, 27
Ereğli-Karadere Dekovil Hattı 108	Halkların Mübadelesi Antlaşması 64
Ergani 109	Hanedan 26
Ermeni 39, 65	Herr Freytag 66
Evkaf Vekaleti 24	Herr Nadolny 67
Exindaris 62	Hristiyan 43, 51, 54, 81
Faik Bey 50	Hristiyanlar 44
faiz kuponları 58	Hızıl Su 53, 56
Fener Rum Patriği 62	Hüseyin, Hicaz Kralı 27
Ferid Bey, İçişleri Bakanı 30	Irak 11, 33, 50, 53, 54, 56, 57, 71, 94
Fethi Bey, Başbakan 65	İhsan Bey 38, 84, 85
Fethi Bey Kabinesi 37	
Fethi Bey, Meclis Başkanı 35, 37	

DİZİN

- İmparatorluğa Ait Savaş
Mezarlıkları Komisyonu 74
- İngiliz 1, 7, 8, 9, 10, 12, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 59, 67, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 85, 92, 95, 121
- İngiliz Ticaret ve Sanayi Dairesi 121
- İrlanda Cumhuriyeti 52
- İskenderun 47, 60
- İslam 12, 26
- İsmail Hakkı Efendi 74
- İsmet Paşa 20, 21, 28, 31, 37, 50, 51, 52, 56, 60, 61, 64, 79
- İsmet Paşa Hükümeti 52
- İsmet Paşa Kabinesi 20, 28, 64
- İstanbul Boğazı 32, 66
- İstanbul Konferansı 31
- İstatistik Dairesi 119
- İstiklal Mahkemesi 20
- İsviçre 25
- İtalya 31, 60, 61, 71, 98, 120, 121, 122
- İtalyan okulları 59, 60
- İttihat ve Terakki Partisi 20
- Jeziret-ibn-Omar 53
- Julamerk 94
- Junker 99, 110
- Kapitülasyonlar 39
- Karma Hakim Mahkemesi 73
- Kars 47, 89
- Katolik 58, 59
- Katolik okullar 58
- Knight 75
- Kongre 66
- Konsej Araştırma Komisyonu 56
- Kont de Wirsén 56
- Kont Teleki 56
- Kuponlar 47, 58
- Kürdistan 56
- Lahey Adalet Divanı 63
- Lloyd George 48
- Londra 9, 10, 11, 56, 110
- Lord Curzon 50, 51
- Lord Parmoor 55
- Lozan 10, 31, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 68, 73, 75, 79, 102, 113, 117, 118
- Lozan Antlaşması 31, 50, 51, 52, 54, 55, 58, 60, 66, 68, 73, 75, 102, 113, 117, 118
- Mac Donald 49
- Maga 100
- Majesteleri'nin Bağdat'taki Yüksek Komiseri 53
- Majestelerinin Elçisi 44
- Majesteleri'nin Hükümeti 11, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 59, 67, 75, 79
- Mavnacılar Cemiyeti 112, 114
- Meclis Başkan Yardımcısı 34
- Mgr. Caesarano 59
- Milletler Cemiyeti 11, 33, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 63, 72

İNGİLİZ YILLIK RAPORLARINDA TÜRKİYE (1924)

- Milletler Cemiyeti Konseyi 54, 55, 63
Milli Eğitim Vekaleti 24
Muharrem Kararnamesi 40
Mussolini 60
Musul 9, 11, 31, 34, 47, 49, 50, 51, 53, 56, 61, 65
Musul Eyaleti 50, 51
Musul Meselesi 9, 31, 34, 49, 65
Mübadele Antlaşması 62, 63
Müdafaa-i Milliye Vekaleti 57, 83, 111
Müslüman 10, 26, 27, 34, 48, 61
Müttefik Kuvvetler 50
Müttefikler 67, 72

Naci Paşa 93
Nafia Vekaleti 78, 106
Nasturiler 53, 56
Nemlizadeoğulları 108

Okmeydanı 111
Oktruva 114, 118
Oriental Railway Şirketi 109
Osmaniye İstasyonu 111
Osmanlı 10, 19, 22, 24, 26, 27, 28, 30, 36, 61, 68, 107
Osmanlı Bankası 30
Osmanlı Hanedanı 19, 22, 26, 28, 36
Osmanlı Rumları 61

Pappa 62
Patrik 63, 64
Patrik sorunu 63

Pera Caddesi 44
P. Holzman 109
Posta Telgraf ve Telefon İdaresi 112

Radev 68
Rauf Bey 23, 36
Recep Bey 31
Refet Bey, Mübadele, İmar ve İskan Vekili 34
Ricketts 79
Robert Kolej 66
Rodos 61
Roma 62
Romanya 68, 69, 120
Romen Başbakanı 69
Rumlar 63
Ruslar 47
Rusya 11, 49, 64, 65, 69

Sakarya Havzası Sulama Projesi 112
Samsun-Çarşamba Dekovil Hattı 108
Samsun-Sivas Demiryolu 107
Senato 66
Seydiköy 100
Sırp-Hırvat-Sloven Hükümeti 68
Sicilya 61
Sinod 63
Sinyor Montagna 60
Sir E. Drummond 53
Sir George Armstrong 79
Sir Percy Cox 50, 51, 52
Societe Franco-Roumaine 110
Sofya 68, 111

DİZİN

- Sovyet Ermeni Cumhuriyeti 65
Suriye 58, 60, 71, 122
- Şark 25, 38, 109
Şark Ekspresi 25
Şer'iye (Din İşleri) Vekaleti 24
Şükrü Kaya Bey, Dışişleri Bakanı 65
- TC Ticaret ve Sanayi Bankası 104
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 35
Terakkiperverler 36
Terakkiperver Parti 36
Terkos Metropolit 63
Tevfik Rüştü Bey 62
Tevhid-i Efkar 20, 21, 23
Tok Söz 38
Trabzon 32, 33, 75, 104, 109
Tripoli 60
Türk Hariciye Vekaleti 57
Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Antlaşması 61
Türk-Kürt Konferansı 31
Türk Maarif Vekili 59
Türk Ocakları 42
Türk Ticaret Odası 103
- Uzunköprü-Keşan Hafif Raylı Sistemi 109
- Vasıf Paşa 71
Vatikan 58, 59
- Vekil Refet Bey 34
Velid Bey 19, 21, 23
VII. Gregorius 63
- Yabancı okullar 41
Yavuz 83, 84
Yugoslavya 68
Yunan 32, 39, 45, 61, 64, 71, 75, 76, 93, 111
Yunanistan 31, 34, 45, 61, 62, 111
Yunanlılar 26, 118
Yunan Telgraf Kurumu 75
- Zap 94
Ziraat Bankası 43, 105
Ziraat Vekaleti 43, 104, 105, 106